

RECAİZÂDE MAHMUT EKREM İLE MUALLİM NACİ ARASINDAKİ TARTIŞMALARDA ABDÜLHAK HÂMİD'İN YERİ

*The Place of Abdülhak Hamid in the Discussion Between
Recaizâde Mahmut Ekrem and Muallim Naci*

Ali KARAHAN*

Makale Geliş Tarihi: 26.07.2018

Makale Kabul Tarihi: 26.09.2020

Özet: Kalem kavgası olarak da anılan edebî tartışmalar Tanzimat sonrası Türk edebiyatında yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Özellikle Recaizâde Mahmut Ekrem ile Muallim Naci arasında dönen münakaşalar devrin önemli edebiyatçıları arasında kutuplaşmaya sebep olmuş, kişileri aşarak büyümüştür. Bir Şairin Hezeyanı adlı manzumesiyle Muallim Naci ve taraftarlarına meydan okuyan Abdülhak Hâmid, belâgat esasına dayanan eski edebiyata karşı çıkmıştır. Hâmid Makber Mukaddimesi'nde kullandığı “nâkâfi” kelimesiyle Salâhî gibi Naci taraftarlarının hedefi haline gelmiştir. Bu kelimenin dil yanlışlığı olduğunu belirten Salâhî'ye karşı Hâmid Nâkâfi şiirini yazmıştır. Bu çalışmada Abdülhak Hâmid'in devrinin önemli münakaşaları içindeki yeri eserleri ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdülhak Hâmid, Nâkâfi, Bir Şairin Hezeyanı, Şiir, Edebî Münakaşa

THE PLACE OF ABDÜLHAK HAMİD IN THE DISCUSSION BETWEEN RECAİZÂDE MAHMUT EKREM AND MUALLİM NACİ

Abstract: The literary debates, also called squabbles, have begun to gain intensity in the post-Tanzimat era Turkish literature. In particular, disputes between Recaizâde Mahmut Ekrem and Muallim Naci have caused polarization among the prominent literati of the era, and the issue became bigger than the people involved. Abdülhak Hâmid, who challenged Muallim Naci and his supporters with his poem called Bir Şairin Hezeyanı, opposed the old literature that is based on rhetoric. With the word “nâkâfi” (inadequate, lacking) he used in his preface (Mukaddime) to Makber, Hâmid has become the target of Naci supporters such as Salâhî. Against Salâhî who stated that the word is a linguistic error, Hâmid wrote the poem Nâkâfi. In this article, the place of Abdülhak Hâmid among the important controversies of the era has been studied in the light of his works.

Keywords: Abdülhak Hâmid, Nâkâfi, Bir Şairin Hezeyanı, Poetry, Literary Debate

* Doktora öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Edebiyatı Anabilim Dalı, karahan__ali@hotmail.com.

Giriş

Tartışma; " birbirine karşıt düşünceleri karşılıklı savunma" anlamına gelmektedir.(Komisyon, 2011: 2273) Osmanlı Türkçesi döneminde tartışma kelimesi yerine kullanılan münakaşa ise "nakş" kökünden türetilmiş bir kelimedir. Kelimenin kökü olan "nakş" "renk" olan birinci anlamıyla tartışmanın gereği olan birden fazla fikri içerdiğini yani renkliliği, çeşitliliği akla getirmektedir. Mecazî anlamlarından biri olan "hile" ise her yoldan kazanmayı mübah kılan bir etkinlik olduğuna işaret eder. (Özgül, 2003:7) Kelimenin başka bir mübadili de aslı Yunanca olan fakat dilimize Fransızcadan geçmiş "polémique"dir. Polemik kelimesi birinci anlamıyla " söz dalaşı" , ikinci anlamıyla " kalem kavgası" demektir. (Komisyon, 2011: 1935- 1936) Bir konu üzerine sözlü ya da yazılı yapılan tartışma, bir edebiyat terimi olarak ilgili yazarların karşılıklı açıklamalarından oluşur.

Edebî tartışmaların başlangıcında çoğunlukla, bir eser veya kişi, edebiyat topluluğu ya da edebî bir mesele vardır. Özellikle değişen edebiyat anlayışının uç vermeye başladığı dönemlerde edebî tartışmalar artış gösterir. Yeni ortaya çıkmış bir edebî akım, topluluk ya da yeni yayımlanmış bir eser edebî tartışma sürecini başlatabilir. Bazen bir topluluk nezdinde bazen bireysel olarak vuku bulan edebî tartışmalar, kimi zaman çitayı aşarak edebiyat kavgası olmaktan çıkmıştır.

Çağdaş Türk edebiyatında edebî münakaşalar Tanzimat dönemiyle birlikte yoğun bir şekilde başlamıştır. Bazı edebî kavgalar vardır ki dahil olan şahıslar etrafında giderek büyümüş hatta günümüzde dahi güncelliğini korumuştur. "Eski-Yeni", "Zemzeme-Demdeme", "Ta'lim-i Edebiyyât", "Hayâliyyûn-Hakîkiyyûn", "Klasikler", "Dekadanlık", "Abes-Muktebes", "Dilde Sadeleşme", "Hece-Aruz" bu tartışmaların bazılarıdır. "Namık Kemal-Ziya Paşa", "Ekrem-Naci", "Akif-Fikret", "Peyami Safa-Nazım Hikmet" isimleri ise edebî tartışmalarıyla anılır olmuşlardır.

Yeni Türk Edebiyatında Bir Kutuplaşma: Ekrem-Naci

Edebî tartışmalar yukarıda da belirttiğimiz üzere bazı hallerde kişileri aşarak cepheler oluşturur ve bu cepheler arasında meydana gelir. Yeni Türk edebiyatında bu vechedeki münakaşalardan biri Recaizâde Mahmut Ekrem ile Muallim Naci arasında vuku bulmuştur. Eski ve yeni edebiyatın öncüleri olarak anılan bu iki yazar, tilmizleriyle birlikte büyük münakaşalara girmişler ve uzun süre birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Fevziye Abdullah Tansel bu konuyla ilgili şunları söyler:

" O devre ait gazete, mecmua ve eserler tetkik edildiği takdirde, ciddî bir fikir ayrılığına dayanmayan, şahsî sebeplerden İleri gelen bu münakaşanın, çevresini geniş-lettiği, her iki tarafın tilmizlerine intikali, Naci'nin ölümünden sonra da devamla, Servet-i Fünun

devrinde, hattâ 1908 den sonra bu mesele ile yakından alâkalı birçok edebî meselelerin münakaşasına yol açtığı görülür. " (Tansel, 1953: 169)

Dönemin birçok kaleminin de katıldığı bu tartışmanın kaynağı, Recaizâde Mahmut Ekrem'in 1879 yılında Mekteb-i Mülkiye'de okuttuğu derslerin notlarından mürekkep kitabı *Ta'lim-i Edebiyat'ı* yayımlamasıdır. Kitapta ele alınan konuları daha iyi açıklayabilmek için verilen örneklerin yeni yetişen Türk şair ve yazarlara ait olması ve eski şiir geleneğini sürdüren şairlerden alınan örneklerin daha az olması eleştirilir. Şiirleri örnek olarak verilen yeni Türk şairlerinden biri de Abdülhak Hâmid'dir. *Talim-i Edebiyat'a* Naci'nin "Kuzu" ve "Feryâd" adlı yeni tarzdaki şiirleri de alınmıştır. Fakat çoğunlukla Hâmid'in şiirlerinin olması Muallim Naci'yi kızdırmıştır. Bunun yanında Ekrem, Muallim Naci'nin *Zemzeme II* adlı kitabından *Tercüman-ı Hakikat* gazetesindeki yazılarında söz etmemesine sinirlenir. Muallim Naci ise eserin kendisine gönderilmediğini söyleyerek savunma yapar. Recaizâde Ekrem, Hâmid' e yazdığı bir mektubunda konuyla ilgili şunları söyler: "*O mübarek gerçekten mübarek imiş ya!... Artık bu defa bizleri çekememezliğini bütün bütün meydana koydu: Zemzeme'ye dair Tercüman'a harf-i vâhid yazmadı*" (Parlatır 1995: 273) Ekrem *Zemzeme III'de* bu kızgınlığını gösterir. Muallim Naci'nin şiirleri için "*Hakikat-i hissiyeden mahrum iken, ateşten, kıvılcımdan bahseden manzumeler şebtaba benzer; zalâm-ı evham içinde fûruzan görünse bile, hiçbir kalb üzerinde bir eser-i ihtirak husule getirmeksizin kendi kendine söner mahvolur*" der. (Tansel, 1953: 168) Hatta eserde dönemin pek çok şairine yer verirken Naci'ye dokunacak ifadelerde bulunarak yer vermez.

Menemenlizâde Tahir'in bir şiiri üzerine kaleme aldığı *Takdir-i Elhân* adlı eserinde de Naci'yi eleştirmeden geçmeyen Ekrem, kendisi hakkında tahkir edici ifadelerin bulunduğu *Demdeme* adlı eserin yayımının durdurulması için Muallim Naci'yi Dahiliye Nezareti'ne şikayet eder. Naci'nin *Demdeme* adlı eserinde geçen ve Ekrem'in *Zemzeme* adlı eserinin ilk cildi için kullanılan "birinci gidgıdak" ifadesi kararı Ekrem'in lehine çıkartarak *Demdeme* 'nin basımını durdurulmasını sağlamıştır. (Demir, 2010: 181)

1895 yılında Hasan Âsaf'ın Ekrem'in kafiye anlayışını örnek alarak yazdığı şiiriyle münakaşa başka bir tarafa çekilir. Kafiye için ya da kulak için olduğuna dair dönen bu tartışmada Ekrem ve taraftarları Hasan Âsaf'ın şiirinde olduğu gibi kafiye için kulak için olduğunu, farklı harfler kullanılarak da aynı sesin verilebileceğini savunurken; Naci ve yandaşları eski usule bağlı şekilde kafiye için olduğunu, yalnız aynı harflerle yapılabileceğini savunur.

Muallim Naci *Üdebâ-yı Zamâne* adlı şiiriyle Recaizâde Mahmut Ekrem'in şiir görüşüne karşı kendi poetik anlayışını ortaya koyar. Şiirde Ekrem dolayısıyla ona bağlı olan Abdülhak Hâmid hedef alınmıştır. Naci, Ekrem ve Hâmid'in

şairlerini kural dışı, fayda vermeyen ve bir anlam çıkarılamayan karalamalar olarak görür. (Çıkla, 2015: 55)

Bu tartışmalar dönemin edebiyat dünyasını da ikiye bölmüştür. Bir tarafta Ekrem ve yeni şair taraftarları, diğer yanda Naci ve onu izleyenler.

Recâzâde Ekrem ile Naci arasındaki şahsî anlaşmazlıktan doğan , hakikatte ciddî bir fikir anlaşmazlığına dayanmayan münakaşalar çevresini genişletmiş, o devir edebî neslinin ikiyle ayrılmasına sebep olmuştur. Naci'nin etrafında Ukkâz-i osmanî adı ile toplanan zümre, Saadet gazetesinde birbirlerine nazire gazeller neşrederken , buna karşılık İzmir'de, Ukkâz-ı şübban namıyla Ali Kemal, Ali Ferruh, Abdülhalim Memduh, Tevfîk Nevzad, Halid Ziya , Hizmet gazetesinde aynı tarz manzumeler yazmağa başlamışlar. (Tansel, 1953:174)

Hâmid'in Bir Şairin Hezeyanı ve Nâkâfi Şiirleriyle Verdiği Cevaplar

Tanzimat'ın ikinci nesline mensup olan Abdülhak Hâmid ise eserleriyle eski-yeni tartışmasına yenilik lehinde katılmıştır. Bu kutuplaşmada Hâmid'in yazdığı şiirler yenilik taraftarı olan Ekrem için fikirlerinin beyanında birer örnek teşkil etmiştir. Bunların ilki *Talim-i Edebiyat*'ın yayımlanmasıyla başlayan tartışmalarda, Naci ve taraftarlarına meydan okumak için yazılan ve 1883 yılında *Tercüman-ı Hakikat*'te yayımlanan *Bir Şairin Hezeyanı* adlı şiirdir. Hâmid, roman-tizmin ifadesi olan ve tabiatı yücelten şiirde;

*"Olmadım sarf u nahve âgâh
Gramerden de anlamam billâh
Ulema benden etsin istikrâh
Hiç vazîfemde olamaz, ey hemrâh,
Çünkü Perverdigâr' ı pek severim."*

diyerek Arapça ve Farsça belâgatın korunması gerektiğini düşünen Naci ve tilmizlerini kızdırmıştır. Belâgat esasına dayalı eski edebiyat ile batılı usüllere dayalı yeni edebiyat arasında çıkan tartışmalarda Hâmid'in *Bir Şairin Hezeyanı* adlı şiiri Naci ve yandaşlarına bir başkaldırı özelliği taşır.

Hâmid'in bu minvalde yazdığı şiirlerden diğeri *Nâkâfi*'dir. 1886 yılında yazdığı bu şiir de bir polemikten doğmuştur. Ekrem'in takdirini kazanması Hâmid'i Naci taraftarlarının hedefi haline getirmiştir. Hâmid 1885 yılında kaleme aldığı *Makber* adlı eserine bir de mukaddime yazar. Bu mukaddime de kendi şiir nazariyesini ortaya koyan Hâmid; "*Tasvir-i fezâile teallûk eden cihetlerine gelince pek nâkıs, yahut nâkâfidir.*" der. Kurduğu cümlede geçen "Nâkâfi" kelimesi Arapça bir kelimeye Farsça bir ön ek getirilerek oluşturulmuştur. Bu da Hâmid'in *Bir Şairin Hezeyanı* şiirinde bahsettiği belâgatçılara yani Naci ve taraftarlarına ona saldırma fırsatı verir. Naci tilmizlerinden olan Salâhi *Saadet*

gazetesinde *Makber* hakkında bir tenkit yazısı yazar. Salâhi bu yazısında "nâkâfi" kelimesini bir dil yanlışı olarak gösterir.

"Hâmid taraftarlarından Ahmed Reşid'in Nâkâfi redifli bir gazel yazması, bu münakaşaların esas mes'eleden ne kadar uzaklaştığını anlatır. R. Ekrem ve Naci peyklerinin mâna lâfız münakaşasına tu-tuşmasının , bu yüzden Hâmid'in uğradığı ta'rizlerin sebeplerinden biri de, R. Ekrem'in Hâmid'in ve Namık Kemal'in eserlerinde rast-lanılan lâfz kusurları için, nekâyis-i ulviye ta'birini kullanmasıdır."
(Tansel, 1953: 176)

Salâhi'nin bu tenkidine karşı Hâmid *Nâkâfi* isimli şiirini yazar. Ali Kemâl Öm-rüm adlı hatıra kitabında bu olayı şu şekilde anlatır:

" Yine o esnâlarda Safiye Sultan-zâde Salâhi diye garip bir zat, hem matbûata müntesib, hem de Kemâl'den itibaren o eâzım-ı udebâya hasım idi. Saâdet Gazetesin'de "Makber'i Tahrib" diye Hâmid'in eser-i meşhûruna pek insafsızvasına tecavüz eylemişti. Bu tenkidin hattâ elfaza taalluk edenleri bile haksız idi. Meselâ, Salâhi iddia ediyordu ki, "Nâkâfi" denilemezdi. Arabî bir kelimeye Fârisî edat ilave olunamazdı. Hâlbuki hakikat böyle değildi. Ancak Fârisî bir kelimeye Arapça edat izafe kılınamazdı; bilfarz "bilâ-âram", "bilâ-pervâ" gibi... Mâmâfih Üstâd-ı Ekrem , "Bilâ-âram onunçün nâleye ikdâm eder bülbül" demişti, ona bile cevaz vermiş-ti. Bu "Nâkâfi" itirazına Hâmid Gayret'te pek Hâmidâne -başka bir sıfat istemez- bir manzûme ile cevap verdi." (94-95)

Bir karşı çıkış şiiri olan *Nâkâfi'de*, Hâmid hem eski şiir taraftarlarına cevap verirken, hem de yeni şiiri savunur.

*"Acep hûn-i dil-i mecruhumu sen mey mi zannettin
Sadâ-yi Makber'i bir na're-i hey hey mi zannettin
Veyahut kendini âlemde sen birşey mi zannettin
Bu gün ben yazdım elbette yazar ahfâd Nâkâfi "*

dizeleriyle bizzat Salâhi'ye cevap verirken,

*"Evet tarz-î kadim-i şi'ri bozduk herc-ü merc ettik
Nedir şi'r-i hakiki safha-i irfanı dercettik
Bu yolda nakd-i vakti cem'-i kuvvet birle harcettik
Bize gelmişti zira meslek-i ecdâd Nâkâfi"*

dizeleriyle de poetik görüşünü ortaya koyar. İnci Enginün'e göre Hâmid; "*Mensur "Makber Mukaddimesi" ile "Bir Şairin Hezeyanı" (1883) ve "Nâkâfi" (1886) adlı manzumelerinde kendini merkez kabul eden ve doğrudan doğruya ilhamına*

*bağlı kalarak hemen her şeye baş kaldırdığını ifade eden şair, böylece benimse-
diği edebî ve estetik anlayışı da dile getirmiştir." (Enginün, 1988: 208)*

Nâkâfi şiirinin ilk dörtlüğünde Hâmid anlatılan duyguların iyi anlaşılması için yaşantının şart olduğunu söyler. Bundan dolayı duyduğu acıyı belirtmek için "Nâkâfi" kelimesini kullanmıştır. Her mısraın sonunda tekrarladığı bu kelimeyi Naci ve taraftarları yanlış bulmuşlardır. Şiirde kendini eleştiren Salâhi'nin büyük bir keder yaşamadığı için onu anlamadığını söyler. Bu anlayışsızlık ona göre felakettir. Naci'nin himayesinde oluşan eski şiir taraftarlarına meydan okuyan Hâmid, *Nâkâfi* şiirinde onlara hakaret eder. Sanki bir topluluğun mensubu edasıyla "Evet tarz-î kadim-i şi'ri bozduk herc-ü merc ettik" demesi önemlidir. Ekrem etrafında dönen yeni şiirin "hakiki şiir" olduğunu ileri süren Hâmid, bunu arkadaşlarıyla yaptığını belli eder. (Enginün, 2012; 506-507)

SONUÇ

Münakaşa, tartışma ve polemik kelimeleri anlamca birbirlerine yakın olduklarından birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadırlar. Yazar ve şairler arasında çoğu zaman bir eser üzerinden doğan ve karşılıklı cevaplarla büyüyen tartışmalar Türk edebiyatı tarihi açısından önem kazanmıştır. Yenileşen Türk edebiyatıyla birlikte edebî tartışmalar edebiyatçılar arasında gruplar oluşturmuştur. Uzun süren tartışmaların Türk edebiyatına yeni giren türlerin gelişimine katkı sağladığı gibi yeni edebiyat anlayışlarının uç vermesine de sebep olmuştur.

Edebî münakaşalar her devirde olmasına rağmen Tanzimat'tan sonra yenileşen Türk edebiyatında yoğunluk kazanmıştır. Özellikle Recaizâde Mahmut Ekrem ve Muallim Naci arasında sıklıkla görülen tartışmalar, şahısları aşarak büyümüş ve gruplar oluşturmuştur. Abdülhak Hâmid eserleriyle Ekrem safında mücadele etmiş ve yeni edebiyatın yol açıcısı olmuştur. Hâmid, Ekrem tarafında olmasından mülhem eserleri üzerinden kendisine yapılan saldırılara, bir saire yakıştır şekilde şiirleriyle cevap vermiştir. Hâmid *Bir Şairin Hezeyanı* şiiriyle eski Türk edebiyatının esaslarından biri olan Arapça ve Farsça belâğata sadık şekilde şiir yazan Muallim Naci ve onu takip edenlere karşı çıkmıştır. Balâgat kurallarını yıkarcasına *Makber* Mukaddimesi'inde kullandığı "nâkâfi" kelimesine karşı çıkan ve bunu bir dil bozukluğu gören Salâhi'ye cevaben *Nâkâfi* şiirini yazmıştır. Abdülhak Hâmid'in yazdığı *Bir Şairin Hezeyanı* ve *Nâkâfi* şiirleri Naci taraftarlarına verdiği birer cevap hükmü taşırken, aynı zaman onun şiir anlayışını da ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

ÇIKLA, Selçuk, *Türk Edebiyatında Manzum Poetikalar 1860-1960*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015.

ENGİNÜN, İnci, "Abdülhak Hâmid Tarhan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C 1, İstanbul: 1988, s. 207-210.

- ENGİNÜN, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul: Dergah, 2012.
- DEMİR, Hiclâl, Muallim Naci: Eski Mi, Yeni Mi? , *Türkbilig Dergisi*, 2010.
- KEMÂL, Ali, *Ömrüm*(Hazırlayan: M. Kayahan Özgül), Ankara, Cümle, 2016.
- KOMİSYON, *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- PARLATIR, İsmail, *Recaizâde Mahmut Ekrem*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995.
- ÖZGÜL, M. Kayahan ,“Tenkidi Eleştirmek”, *Hece*; Ankara 2003, S. 77/78/79:7.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, “Muallim Naci ile Recaizâde Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1953.